DE

REIS

DER

CHOLERA MORBUS

UIT

AZIË NAAR EUROPA,

ALS EEN

OVERTUIGEND BEWIJS VAN DERZELVER

BESMETTELIJKHEID

AANGENOMEN,

EN DE

VOORBEHOEDMIDDELEN,

DOOR DE REGERING AANGEWEND, TOT STUITING
VAN DEN VERDEREN VOORTGANG DEZER

VREESSELIJKE KWAAL,

GEBILLIJKT.

DOOR

F. J. BEHREND, M.D.

UIT HET HOOGDUITSCH.

De prijs is 50 Cents.

Bij den uitgever dezes, is bij Inteekening in het licht verschenen:

VERZAMELING DER WERKEN VAN A. FOKKE, SIMONSZ.

DRIE DEELEN.

INHOUDENDE:

1e. Deel. De tijdperken des menschelijken levens.

2e. Deel. Onderzoek naar de karakters der menschen.

3e. Deel. Verhandeling over de gelaatkunde.

——— Verzameling van zinledige uitdrukkingen.

——— Het toekomend jaar drie duizend.

Het 4e. Deel is ter perse, en zal spoedig volgen.

De prijs der 3 deelen, bij inteekening, zonder platen, is *f* 3. 60.
— ——— — ——— met platen . . « 4. 60.
Ook zijn er nog enkelde Exemplaren op velin papier, met of zonder platen te bekomen.

REIS
DER
CHOLERA MORBUS.

DE REIS DER CHOLERA MORBUS UIT AZIË NAAR EUROPA,

ALS EEN

OVERTUIGEND BEWIJS VAN DERZELVER

BESMETTELIJKHEID

AANGENOMEN,

EN DE

VOORBEHOEDMIDDELEN,

DOOR DE REGERING AANGEWEND, TOT STUITING VAN DEN VERDEREN VOORTGANG DEZER

VREESSELIJKE KWAAL,

GEBILLIJKT.

DOOR

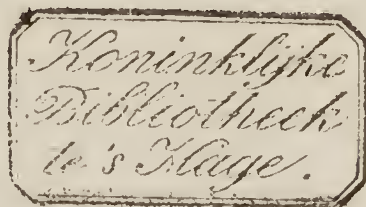
F. J. BEHREND, M.D.

UIT HET HOOGDUITSCH.

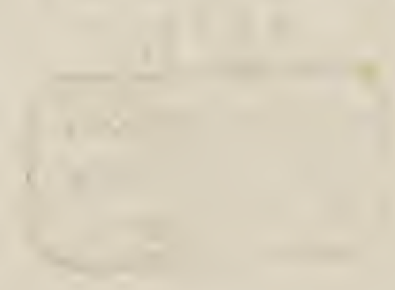
Virtutis est domare quæ cuncti pavent.

Te AMSTERDAM, bij
J. C. VAN KESTEREN.
1831.

Wij hebben met de Nederduitsche vertaling van dit geschrift hetzelfde tweeledige oogmerk als de geächte Schrijver met het opstellen van het oorspronkelijke, namelijk bij eenigen het roekeloos ongeloof aan de besmettelijkheid der Cholera morbus tegen te gaan, en hun, als door vingerwijzing, aan te toonen dat juist de loop, dien zij uit het hart van Azië naar het Noord-oosten en Noordwesten van Europa genomen heeft, en, niet in tijds gestuit wordende, waarschijnlijk naar het Zuiden nemen zou, het overtuigend bewijs is van haren aanstekenden aard, al is het dat de wijze, op welke zij zich mededeelt, en de voertuigen, die haar overbrengen, nog niet genoegzaam bekend zijn, die sommigen in den luchtstroom des dampkrings of in den waterstroom der rivieren vooronderstellen, en waartegen dus de gewone maatregelen van beveiliging krachteloos zouden zijn: het is dan ook in de tweede plaats, en wel voornamelijk, om degenen, die dit denkbeeld koesteren, zoo niet het ongegronde, toch het onwaarschijnlijke daarvan aan te toonen, en daadzakelijk te

doen zien dat in de naburige Staten, waar deze geduchte plaag reeds werkelijk was doorgedrongen, de aangewende beveiligingsmiddelen tegen den verderen voortgang zoo geheel krachteloos niet geweest zijn, als sommigen, uit onverstandig vasthouden aan eene eens opgevatte meening, of uit vrees dat hun bijzonder belang daardoor benadeeld mogt worden, wel zouden willen doen gelooven.

Om dus deze beide wanbegrippen, eer zij vaster wortel schieten, en hare wrange vruchten, zorgeloosheid en wantrouwen, welligt tot rijpheid komen, in tijds uit te roeijen, de met zoo veel wijsheid en omzigtigheid genomen maatregelen der regering te regtvaardigen, het vertrouwen op derzelver doelmatigheid te versterken, en iedereen tot naauwgezette medewerking aan te moedigen, plaatste de welmeenende Schrijver zijn opstel in de Allgemeine Preuszische Staats-Zeitung, *waaruit wij hetzelve vertaald hebben, met hetzelfde doel, gelijk reeds gezegd is, ten aanzien van onze landgenooten, waarmede hij zijn opstel in het licht zond, met betrekking tot de zijnen; en inderdaad, velen onder ons mogen zijne woorden wel behartigen, nu deze geduchte geesel, ofschoon nog van verre, ook dreigend tegen ons is opgeheven, en wij, door onze handelgemeenschap met de* Oost-zee *werkelijk aan een gevaar blootgesteld zijn, aan hetwelk men niet*

zonder angst en siddering denken kan (*), *en tot afwering van hetwelk reeds op bevel van Z. M. den Koning zoodanige maatregelen van voorzorg genomen zijn, als onder dagteekening van den* 1. *dezer door den Heer Directeur-generaal der Marine ter kennisse van het Publiek gebragt zijn, maatregelen, op welker krachtdadigheid wij, onder Gods, zegen veilig mogen vertrouwen en met onderwerping moeten berusten.*

Heden treedt de geheele natie, met den Koning aan het hoofd, volgens jaarlijksch gebruik, plegtig op voor het aangezigt des Allerhoogsten, om hem blijmoedig te prijzen en hem de eere te geven der luisterrijke overwinning, uit welke voor zestien jaren Nederlands *zelfstandige onafhankelijkheid herboren werd, hem dankbaar te loven voor de sedert zoo menigvuldig genoten zegeningen en weldaden, en ootmoedig te smeeken dat hij de rampen en onheilen, die een groot gedeelte der wereld werkelijk treffen, en ons ook dreigend aangrijnzen, door zijne almagtige hand genadig van*

(*) Dit gevaar wordt door de regering geenszins voor de natie ontveinsd of verkleind, in de rondborstige en geruststellende verklaring, dat zij niets verzuimd heeft wat strekken kan, om, in deze omstandigheden, het leven en de gezondheid der inwoners te beveiligen. Zie *Nederl. Staats-Courant* van den 16 Junij 1831.

ons afwende. Duizenden smeeken gewis met ons, en onze brave Koning voor ons, dat wij bevrijd mogen blijven van die geduchte slagen des verderfengels, die zijn vlammend zwaard zoo vreesselijk over de noordelijke en oostelijke deelen van Europa *zwaait.*

Nog is het gevaar op onze grenzen niet voorhanden; wij hopen, wij verlangen vurig, dat hetzelve onze dierbare grondplek voorbij ga; maar wij moeten geene middelen verzuimen, die het, met Gods hulp, van onzen bodem kunnen afhouden, en nog veel minder de maatregen van voorzorg, door de overheid bewerkstelligd, als ontijdig en voorbarig, bedillen, of zelfs wel uit vuige baatzucht tegenwerken.

Istuc est sapere, non, quod ante pedes modo est
Videre, sed etiam illa quæ futura sunt.

TERENT. *Adelphi*, Act. III. Sc. III.

Amst. 18 Junij 1831.

P. G. W. G.

ꞔ tegenwoordig de groote plaag, die,
afkomstig, het Oosten en Noord-oosten
pa teistert, en het Westen bedreigt,
ıam onderwerp der gesprekken. De ge-
tot gezellig onderhoud, het tooneel,
, de kunsten en de staatkunde, schijnen
ꞔ verloren te hebben. Het is alsof de
de gemoederen der menschen reeds
eeft aangetast, want iedereen spreekt
holera; ieder verklaart, als in angst-
ᶍysmen, wat hij aangaande de *Cholera*
oft en denkt. De zonderlingste gevoe-
ȝrippen worden dan aan den dag ge-
e practische Geneesheer heeft handen
om in zijnen kring al de verwarde,
ige en somtijds comisch ingekleede
beäntwoorden. Hier pijnigt men zich,
ıaam *Cholera* goed uit te spreken;
ggen onophoudelijk *choléra*, waarschijn-

lijk, omdat zij aan het woord *cholerisch* gewoon zijn, anderen zeggen *chólera*, zoodat het als *kollera* klinkt, en men in verzoeking komt, wanneer daarbij de vraag geöpperd wordt, of ook dieren voor de krankheid vatbaar zijn, om aan den *kolder* te denken. Daar weet men niet, wat men van de begrippen *epidemisch* en *contagieus* maken zal, en velen, die van den twist der geneeskundigen, of de krankheid besmettelijk is of niet, gehoord of gelezen hebben, laten zich met onderzoekingen in, die, schoon zij tot geene resultaten brengen, toch zeer vervelend zijn.

Dit alles zou ons onverschillig zijn, en geenszins nopen een woord daarover te spreken, zoo wij niet wisten welk een gezag tegenwoordig de openbare meening heeft. Alles in de wereld wordt bedild, en zelfs de uitmuntende door den Staat met zoo veel omzigtigheid en kracht aan de grenzen genomen maatregelen ontgaan der berisping niet. Eigenbelang, bekrompen inzigten, verwaande laatdunkendheid en voorbarige bedilzucht zijn de grondtrekken van zoodanige vitterijen. De grootere massa heeft het innigste en volkomenste vertrouwen op de voorzigtigheid en vaderlijke waakzaamheid der openbare besturen; slechts enkele stemmen zijn het, die, gelijk krassende raven, slecht weder voorspellen, en overal een' wanklank verwekken. Hier hoort men trafijkanten, die van eenige artsen vernomen heb-

ben dat de *Cholera* niet besmettelijk, maar van de gesteldheid des weders of andere omstandigheden afhankelijk is, en niet afgeweerd kan worden, de grensafsluiting als onnut, drukkend en doodelijk voor handel en nijverheid uitkrijten; daar ziet men anderen, wien hun nietsbeduidend, droog en dor aardsch leven een schat is, en die in de gansche ruime schepping slechts zich zelven alleen in het oog hebben, hoe zij, van de besmettelijkheid der *Cholera* overtuigd, hunnen angst geene palen meer weten te stellen, hoe zij den dampkring voor vergiftigd houden, welke geen cordon kan afsluiten, hoe zij inzonderheid door de naaste Frankforter mis, waar veel volk bij elkander komt, beängstigd worden, en gaarne, als het mogelijk ware, huis en hof verlaten, en met de snelpost heenjagen zouden.

Den tolken der openbare meening voegt het betere begrippen in omloop te brengen; inzonderheid moesten geneeskundigen, dien de rust, de veiligheid en de welvaart des vaderlands aan het hart ligt, niet in wetenschappelijke tijdschriften, maar in door iedereen gelezen wordende dagbladen, de begrippen des volks pogen te zuiveren, en het openbaar vertrouwen en de gerustheid op de door den Staat aan de grenzen genomen maatregelen trachten te versterken. De schrijver, die wel eenige sporadische *Cholera*-kranken behandeld, maar nog geene epidemische

braking waargenomen heeft, kan slechts het resultaat zijner naarsporingen, zijner lectuur en der hem toegezonden berigten het publiek in omtrekken mededeelen. Hij acht zich daartoe des te meer geregtigd, daar hij, als een der uitgevers van een geneeskundig tijdschrift (*Medizinisch-Chirurgische Journalistik*), steeds over ieder geneeskundig onderwerp het nieuwste van buiten's lands ontvangt.

Om de juistheid en voortreffelijkheid der door den Staat genomen maatregelen te regtvaardigen, komt het in de eerste plaats er op aan te bewijzen dat de *Cholera* inderdaad besmettelijk is. Is dit bewezen, dat vloeit van zelve daaruit voort dat slechts strenge afsluiting en naauwkeurig opzigt de verspreiding kan beletten. Maar dit is een veel moeijelijker vraagstuk dan men gelooft, want het raakt, daar men de natuur der smetstoffe over het algemeen nog niet kent, alle stelsels en theoriën der geneeskundige wetenschap, en de schrijver wil daarom gaarne erkennen dat ook hij slechts zijn individueel gevoelen hier aanvoert.

Het komt hem voor, dat de besmettelijkheid der tegenwoordige *Cholera*-epidemie zich het best uit het geographisch verloop van dezelve laat bewijzen. Blijkt het namelijk uit de historische schets, welke wij hier voornemens zijn

te leveren, dat de *Cholera* zich noch aan jaargetijden, klimaat, temperatuur, plaatselijke gesteldheid, noch aan zeden, gewoonten en leefwijze der volkeren gebonden, maar dat zij naar alle mogelijke rigtingen, door de verschillendste breedtegraden en landstreken onder de verscheidenaardigste volkeren, door gebergten, vlakten en woestijnen zich verspreid heeft, dan zal reeds daaruit te besluiten zijn, dat de krankheid van een' besmettenden aard zijn moet; bewijzen wij nu nog nader dat zij uit het land van haren oorsprong telkens aanhoudend voornamelijk daarheen overgebragt werd, waar de handelgemeenschap groote wegen gebaand en aanrakingspunten geöpend heeft, dan wordt dit besluit tot zekerheid. Geene aanstekende ziekte, de kinderpokken en de *Syphilis* uitgenomen, heeft zich over zulk eene uitgestrekte ruimte verspreid als de *Cholera;* de Levantsche pest en de geele koorts bleven tot kleinere streken bepaald. Terwijl de eerste zich ten hoogste tot den keerkring van den Kreeft en eenige graden verder noordelijk en oostelijk tot aan de *Caspische Zee* en den *Perzischen Zeeboezem*, en alzoo over eene ruimte van bijna 31° tot 32° breedte, en 70° lengte uitstrekte, verspreidde de tegenwoordige *Cholera* zich van de *Molukken* tot naar *Moskow* en *Warschau*, en uit het midden van *Afrika* tot naar de Kirgisische steppen en *China*.

Indië, of liever het land tusschen den *Ganges* en den *Euphraat*, is het vaderland der thans heerschende *Cholera*. In dit land zijn leverziekten, galziekten, diarrhoeën en koortsen van allerlei aard inheemsch, en zeer menigvuldig komt aldaar de *Cholera* voor. Maar zoo ver de geschiedenis der geneeskunde reikt, schijnt de laatste krankheid slechts drie of vier malen een epidemisch en aanstekend karakter aangenomen te hebben, namelijk in 1756 en 1757, in een bij *Arkot* verzameld Engelsch leger, wijders in 1781 en 1782 in de tot verdrijving der Engelschen uit *Pondichery* bestemde Fransche armée, en eindelijk in 1813 in verscheiden Engelsche factorijen en garnizoenen in *Indië*. Telkens bleef de krankheid gelukkig tot aan de naaste grenzen bepaald. Hoe en wanneer de tegenwoordige epidemie uitgeborsten is, laat zich niet naauwkeurig bepalen. Eenigen willen beweren, dat zij sedert 1813 in stilte voortgesmeuld heeft, en, begunstigd door verschillende omstandigheden, verscheiden zeer natte winters en zomers, misgewas, e. d. g. in 1817 met vernieuwde woede is uitgeborsten. Volgens het berigt van een' Engelschen Arts, zou het eerste geval den 19 Augustus 1817, des namiddags te *Zillah-Jessore*, eene 100 Eng. mijlen noord-westelijk van *Calcutta* gelegen stad, aan een meisje zich vertoond hebben, en reeds den 20 zouden er bereids 27, en den 21 omtrent 40 menschen aan

de *Cholera* gestorven zijn; zeker is het dat in deze streek deze krankheid in Augustus 1817 te voorschijn kwam; want zeer dikwijls woedde zij in de gansche streek tusschen *Silhat* en *Monghir* aan den *Ganges*, en strekte zich langs deze rivier uit, terwijl zij daar, waar overgangspunten waren, dikwijls oversprong naar *Calcutta*. Deze stad bereikte zij in het begin van September 1817, en vond eerst thans haar eigenlijk brandpunt, want zij doodde aldaar niet minder dan 200 menschen iedere week. Naauwelijks was zij in deze volkrijke en met de geheele handelwereld in eene levendige betrekking staande stad, of wij zien haar ook weldra met een onwederstaanbaar geweld regts en links naar alle rigtingen voortwoeden.

Beschouwen wij *Calcutta* als uitgangspunt, dan kunnen wij den loop en de verspreiding der krankheid op eene kaart naauwkeurig volgen, en wij zullen dan weldra inzien dat het de groote handel- en communicatiewegen waren, welke de *Cholera* langs ging. Wij hebben hiertoe slechts twee geographische rigtingen van *Calcutta* af in het oog te houden, namelijk de rigting naar het Zuiden en het Zuid-oosten en de rigting naar het Noord-westen. Wegens de rigting naar het Noorden en Noord-oosten ontbreken ons daadzaken, dewijl zich hier deels woestijnen, gebergten, deels niet zeer vertrouwde Aziatische volksstammen, van

welke wij geene berigten kunnen bekomen, bevinden.

1. De *Cholera* drong zeer snel van *Calcutta* naar het Zuiden, Zuid-westen en Zuid oosten, en was altijd het vroegste daar, waarheen de gemeénschap te water of te land het levendigst was. Reeds in September en October was zij in bijna alle groote steden des schiereilands, in *Nagpore*, *Aurengabad*, *Aumenadgar* en *Punah*; ja in *Bombay*, dat nog veel verder af ligt dan eenige steden aan de kust van *Coromandel*, was zij insgelijks in de eerste helft van September 1817; daarentegen was zij in *Neblore*, aan de kust van *Coromandel*, waar de gemeenschap met *Calcutta* veel geringer is dan in *Bombay*, in October in *Madras*, in Januarij 1818 en eerst in Junij 1818 in *Pondichery*, *Carnat* en *Tranquebar*. De weg van *Calcutta* naar *Lahore* wordt wel tamelijk sterk gebruikt, maar verschaft toch niet zulk eene snelle gemeenschap als de kuststeden en havens; langs dezen weg ging de *Cholera* stap voor stap naar *Allahabad*, verspreidde zich toen tusschen de *Jumma* en den *Ganges* naar *Jehpore*, verscheen in *Delhi*, en bereikte eindelijk *Lahore* in Maart 1818. Veel ligter was de beweging der krankheid naar het Zuiden en Zuid-oosten, dewijl hier derzelver overvoering door scheepsgemeenschap begunstigd werd. Derhalve zien wij achtervolgens ook altijd de voornaamste havens en be-

zochtste eilanden het eerst door haar aangetast, en wel niet immer overeenkomstig met den geographischen afstand, maar dikwijls des te vroeger, naarmate de haven of het eiland sterker bezocht is. Zoo verscheen de krankheid in *Ceilon* reeds in 1818, en in *Trivanderam* en *Calicut*, ofschoon dezen nog op het schiereiland en alzoo veel nader liggen, eerst in 1819. Naauwelijks was de krankheid in *Ceilon*, of wij zagen haar ook spoedig in die landstreken, welke met dit eiland in eene zeer levendige gemeenschap staan; en deels deze gemeenschap, maar deels ook de grootere of kleinere afstand levert den maatstaf hoe vroeg de *Cholera* telkens verscheen. Op *Isle de France* en *Bourbon*, de twee groote aanlegplaatsen op de reis van *Oost-Indië* naar *Europa*, was de krankheid, ofschoon zij op een' tamelijk grooten afstand liggen, reeds in 1819, en aan de kust van *Zanguebar* en op de *Cobras-Eilanden*, waar slechts kusthandel plaats heeft, was zij, niettegenstaande deze gewesten nader aan *Oost-Indië* liggen, eerst in 1820 en 1821. In *Arakan*, *Malakka* en *Singapore*, kwam zij tegen het einde van 1819 en in het begin van 1820; van daar bezocht zij het eiland *Bintary*, *Banka*, en kwam eindelijk naar *Java* in 1821. Terzelfder tijd drong zij ook in den zeeboezem van *Siam*, bereikte weldra *Bankock*, eene haven en handelplaats aan de *Menaam*, verspreidde zich langs de kusten van *Cochinchina* en *Tonkin*, en wel

overal daar, waar op den handelweg naar *Canton* de gemeenschap aanrakingspunten had, en bereikte eindelijk deze stad in October 1820. Van daar heeft zij zich waarschijnlijk door geheel *China* verspreid, want in *Peking* zou zij van 1821 tot 1823 geheerscht hebben. Ons ontbreken berigten aangaande den loop, dien de *Cholera* in dit zoo zeer bevolkte rijk genomen heeft. Waarschijnlijk heeft zij schrikkelijk door alle provinciën heen gewoed; want eerst in 1826 komt zij weder ten noorden van den grooten muur, in *Ku-ku*, eene stad, 100 wersten van denzelven verwijderd, te voorschijn. De krankheid had alzoo zes jaren noodig om *China* te doorloopen. Omtrent denzelfden tijd of wat later als *Canton*, werden ook de eilanden *Ternate*, *Celebes* en *Banda*, en eindelijk *Amboina* door haar bezocht. In *Macassar* woedde zij zoo vreesselijk, dat aldaar zelfs apen, honden en ossen aan de *Cholera* stierven. In al deze streken heerschte zij eenigen tijd, tastte degenen aan, die eene oogenblikkelijke ontvangbaarheid voor de smetstof hadden, verdween toen schijnbaar of werkelijk, smeulde hier en daar in stilte voort, en borst toen op nieuw uit, het zij dat zij op nieuw werd aangebragt, of omdat zij nu weder menschen aantrof, die ontvangbaarheid voor haar hadden.

2. Vervolgen wij thans de rigting der krankheid van *Bengalen* af naar het Noord-westen.

Deze rigting is voor ons veel gewigtiger, dewijl zij onmiddellijk op ons losgaat.

Wij hebben hier vooreerst *Perzië*, den *Perzischen Zeeboezem*, en de oevers van den *Euphraat* en den *Tigris* te beschouwen; want of de krankheid ook *Afghanistan*, *Klein-Tibet* en *Beludschistan* aangedaan heeft, daaromtrent ontbreken ons bepaalde en zekere berigten; maar wegens den voortgang der *Cholera* in den *Perzischen Zeeboezem* en in *Perzië*, en aan de oevers van den *Euphraat* en den *Tigris*, zijn wij naauwkeurig onderrigt. Hier ontmoeten wij wederom eene zeer naauwkeurige daadzaak, die duidelijk de besmettelijkheid en overbrengbaarheid der *Cholera* bewijst. Berustte namelijk de krankheid, gelijk eenige artsen beweren, op atmospherischen en tellurischen invloed, dan zou klaarblijkelijk het zuid-oostelijke gedeelte van *Perzië*, hetwelk met *Voor-Indië* en de daartusschen liggende bovengenoemde landstreken een vastland uitmaakt, het eerst aangetast zijn geworden. Maar dit is geenszins het geval geweest; het genoemd gedeelte van *Perzië* is veel later en in veel geringeren graad door de *Cholera* aangedaan geweest dan de kuststreken aan den *Perzischen Zeeboezem*, en voorzeker slechts uit hoofde dat daar naar *Afghanistan* en *Beludschistan* toe de gemeenschap uiterst gering is, waartegen hier zeewaarts eene tamelijk levendige drokte, zoowel door den

handel als door de kleine zeerooverijen der Arabieren, plaats heeft.

In 1821 was de *Cholera* in *Suratte* aan de westkust van *Voor-Indië* en aan den ingang van den *Perzischen Zeeboezem*, en nagenoeg om denzelfden tijd verscheen zij ook in *Muskate*, aan de oostkust van *Arabië*, schuins tegenover *Suratte*. FRASER, een Engelschman, die omstreeks dezen tijd met een Engelsch-Oost-Indisch naar *Teheran* bestemd gezantschap den *Perzischen Zeeboezem* opvoer, geeft als ooggetuige een naauwkeurig verslag wegens den gang en verspreiding der *Cholera* (*). In *Muskate* en den omtrek zou de Imam 10,000 zijner onderdanen door de *Cholera* verloren hebben, en zij zou door een slavenschip van *Zanguebar* overgebragt zijn geworden. In Mei en Junij 1821 woedde zij op het heete, dorre, ongezonde eiland *Kischmé*, en wel, gelijk FRASER verhaalt, met zulk eene hevigheid, dat de inwoners wegvloden, de stad bijna geheel ledig lieten, en zich deels naar *Minab*, aan de Perzische kust, begaven, deels, dewijl ook daar de *Cholera* weldra nakwam, in de gebergten weken. De Scheik in *Kischmé* wilde wel beweren dat de *Cholera* op het eiland ontstaan moest zijn, dewijl

(*) J. B. FRASERS *Reise nach und in* Khorasan *in den Jahren* 1821 *und* 1822; *aus den Engl.* Weimar, 1828.

zij, voor zoo veel hij wist, niet aldaar was aangebragt; maar dewijl de Kischmésche policie juist niet zeer bijzonder voorzigtig en waakzaam is, en daar, gelijk bij alle Muzelmannen, de openbare zorg voor de gezondheid aan God overgelaten wordt, is er op het getuigenis van den Scheik niet veel staat te maken.

Van hier ging de krankheid naar het onbeschermde *Perzië*: in *Minab Bender Abbassih* en *Bahrein*, borst zij zeer spoedig uit, en werd, gelijk FRASER zegt, hoogst waarschijnlijk door de lading of manschap der schepen overgevoerd. In Augustus had de krankheid *Buschir* of *Abuschir*, hetwelk iets verder van *Kischmé* verwijderd ligt, bereikt. « In het eerst," zegt FRASER, « had de krankheid een zacht, ligt karakter; ver« scheiden kranken werden door het gebruik « van brandewijn hersteld; maar weldra vertoon« de zij zich in al hare hevigheid." Een geval woonde FRASER zelf bij in het gezantschapsleger. « Toen ik," schrijft hij, « den 24 Augustus, « des morgens naar de bronnen ging, zag ik bij eene « derzelve eene op de aarde liggende vrouw, die « met een laken bedekt was, en door verscheidene « personen met water, dat zij in lederen zakken « aandroegen, begoten werd. Zij leed werkelijk « aan de *Cholera*, en men hield het begieten « met koud water voor het beste redmiddel. « De krankheid had zich juist vóór zonnenop-

« gang bij haar geöpenbaard (alzoo voor omtrent
« drie uren), en na hevige brakingen waren
« stuipen gekomen. Toen ik de lijderes zag,
« waren de uiterste ledematen koud, en met taai
« zweet bedekt, de handen en voeten door kramp
« zamengetrokken, de tanden vast gesloten, het
« gansche gezigt was bleek en ingevallen, en had
« de eigenaardige doodskleur, die deze krankheid
« karakteriseert. Zij was van het water geheel
« doornat, en in de oogenblikken van bewustzijn
« sidderde zij van koude over het gansche lig-
« chaam. Ik bood aan haar geneesmiddelen te
« zenden, en eerst namen hare medgezellinnen
« mijne aanbieding, blijmoedig en met de groot-
« ste dankbaarheid aan; maar toen de artsenij
« kwam, vroegen zij of er brandewijn in ware,
« en toen ik antwoordde, dat er waarschijnlijk
« iets dergelijks in was, verklaarden zij uitdruk-
« kelijk dat zij niet zouden toelaten dat de
« kranke zulk een middel innam. Ik verzekerde
« dat deze artsenij nog eenige hoop gaf van haar
« leven te redden, en dat het middel, hetwelk
« zij aanwendden, de lijderes moest dooden. Ik
« voegde er bij, dat ik immers geen ander
« oogmerk met mijne aanbieding had dan
« den wensch, het leven van mijn' mede-
« mensch te redden. Zij drukten mij hare dank-
« baarheid uit, en bad God mij te zegenen, maar
« wilden met mijne artsenij volstrekt niets te
« doen hebben, en goten aanhoudend koud water

« over de arme lijderes, die weldra den dood « nabij was, en tegen elf ure werkelijk stierf. « Dit was een der hevigste gevallen, want de « krankheid had slechts vijf of zes uren ge- « duurd."

Men heeft hier tevens een denkbeeld, hoedanig de inboorlingen de krankheid behandelen; zij zijn met eene geneeswijze, welke bijna geheel het tegenovergestelde van die der Europesche artsen is, zeer te vreden, en FRASER zelf verhaalt dat zij verscheiden kranken, en bijna even zoo veel, genezen hebben als de Europeanen.

Van *Buschir* kwam de krankheid schielijk langs den grooten weg naar *Schiras*. In *Kazeruhn* moest het gezantschap vertoeven, dewijl de muilezeldrijvers niet verder den grooten weg gáan wilden. Overal hadden schrik en vrees de menschen bevangen; de meesten vloden naar de gebergten; de teruggeblevenen schoten geweren af, en maakten allerlei luidruchtig geweld, om de krankheid af te weren; dit gerucht was in *Schiras* zoo groot, dat de stadhouder den inwoners liet zeggen dat zij groote zotten waren, die zulk een rumoer maakten eer de vijand nog daar was, en eindelijk liet hij hun verzekeren dat hij ieder, die met deze dolheid nog langer voortging, de ooren zou laten afsnijden.

Den 3 September 1821 stierf onder de in deze streken aanwezige Europeanen de eerste, namelijk een Engelschman. De Perzen schrijven het ontstaan van deze krankheid toe aan den invloed van het sterrebeeld Canopus, door hen *Joheil* genaamd, hetwelk toenmaals kort vóór zonnenondergang zigtbaar was. In *Bussorah* zouden van 50,000 inwoners binnen zeer korten tijd 12,000 gestorven zijn. FRASER schetst een hartverscheurend tafereel van de vreesselijke ellende, welke minder de krankheid zelve dan de angst en schrik voor dezelve aldaar verwekte. Maar alle besturen waren ook op eene laffe en laaghartige wijze uit de stad gevlugt, zonder de minste maatregelen te nemen tot behoud der inwendige rust of eenige poging te doen tot stuiting van den voortgang der krankheid. « De krankheid," zegt FRASER, « hield bij zulke omstandigheden eindelijk van « zelve op, dewijl zij uitgewoed had en geene « slagtoffers meer vond." In *Schiras* heerschte zij ook reeds in September 1821, en toen zij zich vertoonde, vloden eerst de Stadhouder en zijn harem, toen de ministers, eindelijk de gezamenlijke besturen, en lieten de stad aan haar lot over. Derhalve was ook hier, gelijk in *Bussorah*, de sterfelijkheid vreesselijk, en er stierf weder een Engelschman, een lid van het gezantschap. Een enkele Perzische ambtenaar, wiens naam wij wel mogen noemen, AGA BABA KHAN, was uit loutere menschlievendheid en pligtbezef vrijwillig naar

de stad teruggekeerd, en zocht, alle gevaar trotsende, orde en rust zoo veel mogelijk te handhaven.

De krankheid verspreidde zich nu noordwaarts naar *Zerguhn*. In October 1821, viel er eensklaps eene tamelijk scherpe koude in, en de *Cholera* scheen eenigzins te bedaren. Maar in het voorjaar 1822, borst zij op nieuw uit, verwoestte de steden *Nain*, *Kaschan*, *Kum*, *Koschrun*, *Jesd*, *Kilat*, en kwam, waarschijnlijk wegens de strenge koude en de daardoor vrmoeijelijkte en verminderde gemeenschap, en wegens de hoogere en noordelijke ligging, ditmaal niet naar *Teheran*. Daarentegen geraakte zij naar *Tauris*, en bevond zich nu aan de nieuwe grenzen van het Russische Rijk. Den 17 Junij 1822, bereikte zij *Lankoran*, aan de kust der *Kaspische Zee* en aan den mond van de *Kur*, volgde dezen stroom en de hoofdwegen opwaarts, en bereikte de eerste Russische stad *Baku*, waar zich 12,000 Perzen en 800 Russen bevonden. Maar ook langs een' anderen weg ging de *Cholera* van den *Perzischen Zeeboezem* uit naar deze streek; om denzelfden tijd, namelijk, dat zij de Perzische kusten van *Kischmé* bereikte, in Augustus 1822, kwam zij aan den mond van den *Euphraat* naar *Basra*, van daar naar *Hille*, langs den stroom naar *Haleb*, ging ook den *Tigris* opwaarts, bereikte, *Bagdad* en doodde aldaar bij de 3000

menschen. Een toenmaals tegen de Turken opgetrokken Perzisch leger, hetwelk zich tusschen *Bagdad* en *Kurdestan* bevond, verloor meer dan 2000 man, en de krankheid was de oorzaak van den kort daarop gesloten wapenstilstand tusschen de Perzen en de Turken. Nadat de *Cholera* zich ook tusschen den *Euphraat* en den *Tigris* in *Mosul*, *Mardine* (Aug. 1822), *Diarbekr* (Sept.) en *Orfa* (Oct.) verspreid had, ging zij niet verder noordelijk, zeker dewijl de ongebaande gebergtestreken, in welke *Erzerum* en *Achalzik* liggen, namelijk de geheele keten van den *Taurus*, alle gemeenschap vermoeijelijkt, en een natuurlijk cordon daarstelt. Maar van *Baku* af vond de krankheid in het binnenste van *Rusland* veel gebaandere wegen. Zij volgde steeds de groote wegen en de voor de gemeenschap en den handel dienende stroomen. Tusschen *Baku* en *Astrachan* is de gemeenschap nog altijd zeer bezwaarlijk, evenwel kwam de krankheid in 1824 naar *Astrachan* en *Krasno-Jar*. Zij zou waarschijnlijk deze steden vroeger bereikt hebben, wanneer zij thans niet reeds strenge policiemaatregelen ontmoet had. Een streng en aanhoudend cordon zou aldaar hoogst doelmatig geweest zijn, en zeer waarschijnlijk de *Cholera* buiten *Europa* gehouden hebben; maar zeden, gebruiken en plaatselijke betrekkingen, die nog volkomen Aziatisch zijn, maken zulk eene afsluiting bijkans onmogelijk. Evenwel ware het

mogelijk geworden, de *Cholera*, nadat zij groote verwoestingen had aangerigt, eenigermate op te houden; maar de vonk was niet uitgedoofd: zij glimde in stilte voort, en toen vond zij onder de volksstammen, nomaden en horden van *Middel-Azië* een' haard, waar zij telkens weder aangeblazen werd.

Wij hebben hiervoor gemeld dat de *Cholera* in 1826 de stad *Ku-ku*, in *Chineesch Mongolië*, noordelijk van den grooten muur, bereikt had; terzelfder tijd vertoonde zij zich aan het tegenovergestelde einde van *Azië*, in *Buchora*, eene aanzienlijke koopstad in *Klein-Bucharije*, aan de noordgrens van *Perzië*. Hoe de *Cholera* in de groote districten tusschen deze beide punten, namelijk in *Mandschurië*, *Groot-Mongolië*, *Tibet*, *Turkestan* en in de Kirgische steppen gewoed, wat zij daar uitgerigt, en op welk eene wijze zij zich verspreid heeft, laat zich, dewijl alle berigten ontbreken, niet naauwkeurig opgeven. Het is mogelijk, dat zij, wegens de ontzettende gebergteketen en de woeste steppen, die *Middel-Azië* gelijk de heerlijkste en zekerste cordons doortrekken, en alle gemeenschap beletten, daar niet zoo zeer hare woede heeft doen blijken. De leefwijze der nomaden en horden, die in enkele, ver van elkander afgezonderde kleine stammen wonen, moet hier ook mede in aanslag gebragt worden, en zoo beschouwd, is

het dan altijd nog vroeg genoeg, dat de krankheid in 1828 en 1829 onder de Kirgisen heerschte en in *Oremburg* woedde. In *Buchora* had de *Cholera*, sedert 1826 en 1827 nog niet opgehouden met verwoestingen aan te rigten, want deze stad vond in de gemeenschap met de volken in het Oosten altijd weder nieuwen tonder. Van daar ging zij waarschijnlijk door *Noord-Perzië*, of met schepen over de *Kaspische Zee* naar *Grusië;* want in 1829 borst zij nogmaals met alle woede in *Tauris* uit, bereikte van daar in de lente *Tiflis*, woedde aldaar vreesselijk, heerschte in den omtrek van *Astrachan*, volgde van hier de *Wolga* opwaarts, bereikte *Sarepta*, doorwoedde in den zomer van 1830 de stad en den omtrek van *Saratoff*, en geraakte eindelijk, terwijl zij stap voor stap de groote wegen tusschen den *Don* en de *Wolga* vervolgde, den 28 Sept. 1830 naar *Moskow*.

Onverwacht zagen de inwoners van *Moskow* de *Cholera* in hun midden uitbarsten, en in den eersten schrik, vlugtten tusschen de 30 en 40,000 menschen naar alle rigtingen. De Russische regering deed al wat mogelijk was, om de *Cholera* door behoorlijk toevoorzigt, door afsluitingen, afzondering, enz. te stuiten. Wij weten dat haar dit ten deele gelukte, want de krankheid nam allengs af, en *Petersburg* met zijne naaste districten bleef geheel vrij. Hoe de

Cholera naar *Polen* en tot aan onze (de Pruissische) grenzen geraakt mogt zijn, weten wij niet juist; maar er is geheel niet aan te twijfelen, dat de naar *Polen* opgetrokken Russische troepen de smetstof medegebragt hebben. Wij willen den lezer ook niet verder door geographische heen- en weêrtogten vermoeijen: wij hebben aan de gegeven schets volkomen genoeg; want zij bewijst ons duidelijk dat er ergens eene stof voorhanden zijn moest, hetzij nu eene vlugtige, niet tastbare of eene vaste aanhangende zelfstandigheid, die, zich aan personen of voorwerpen hechtende, de krankheid overvoert. Ons schijnt dit onwedersprekelijk, en wij aarzelen daarom geheel niet het gevoelen dergenen te omhelzen, die de *Cholera* voor besmettelijk en overbrengbaar verklaard hebben.

Op wedergesteldheden, op natte winters, die somtijds na een' heeten zomer volgden, of omkeerd, op misgewassen, op bedorven, slecht uitgewassen graan, kon de krankheid niet berusten, naardien zij een tijdvak van 1817 tot 1830 doorgewoed heeft, terwijl de oogsten in de jaargetijden zoo onderscheiden waren. In de winters van 1822 en 1829, heerschte zij even zoo spoedig na de strenge koude, als in de voorafgegane zomers gedurende de groote hitte; zij heerschte in natte en in drooge jaargetijden, na goede en na slechte oogsten, bijna op gelijke

wijze. Wij konden dit daadzakelijk aanwijzen, bijaldien wij niet vreesden het bestek van dit opstel te ver uit te breiden.

Ook op plaatselijke omstandigheden kan de *Cholera* niet berusten, daar zij de verscheidenaardigste streken, moerassen, vlekken, steppen, gebergten, eilanden, en wel in alle werelddeelen, bezocht heeft.

Even zoo weinig kan zij van het klimaat afhangen, daar zij onder de Keerkringen, onder den Evenaar en in de noordelijke gematigde luchtstreken hare woede getoond heeft. Dat mogelijk een kwade, vergiftige wind, gelijk de *Samum* in *Afrika*, of de *Sirocco* in *Sicilië*, de krankheid te voorschijn gebragt en met zich gevoerd heeft, laat zich geheel niet denken; want klaarblijkelijk zou de krankheid dan eene bepaalde kompasstreek gevolgd zijn, maar zich niet naar alle mogelijke rigtingen heen verspreid hebben.

Vele en zeer schrandere artsen hebben willen bewijzen dat zekere tellurische veranderingen (aardbevingen, volkanen, noorderlicht e. d. g.), of cosmische betrekkingen (aannadering van cometen, of veranderde verhoudingen in ons zonnestelsel, of in den stand van ons zonnestelsel tegen andere gesternten), de krankheid veroor-

zaakt kunnen hebben. Het is zeker wel niet te ontkennen dat wij menschen, ofschoon vrije zelfstandige wezens, toch, gelijk alle overige schepsels, slechts deelen des aardligchaams zijn, op hetwelk wij, als op een gemeenschappelijk moederligchaam, ons aanzijn doorbrengen, en dat wij daarom aan alles moeten deel nemen, wat de aardbol ondergaat, maar in betrekking tot het ontstaan en de verspreiding der *Cholera*, zijn het slechts bloote vergezochte gissingen, die zich evenmin laten bewijzen als bestrijden. Droegen cosmische of tellurische inwerkingen de schuld, dan ware het geheel niet in te zien, waarom, onder omstandigheden, die het gansche aardligchaam betreffen, niet op onderscheiden punten der aardoppervlakte tevens de *Cholera* ontstond; waarom zij altijd slechts tusschen den *Ganges* en den *Euphraat* uitborst, telkens van daar uitging, en ten laatste in zulk eene bepaalde regelmatige tijdvolging stap voor stap zich verspreidde. Waren wedergesteldheden (gelijk welligt bij algemeen heerschende catarrhale koortsen), of plaatselijke omstandigheden (gelijk de zoogenaamde moeraskoortsen in moerassige streken), of andere tellurische of cosmische omstandigheden, de oorzaken van het woeden der *Cholera*, dan waren zeker cordons, afsluitingen, quarantaines, e. d. g. geheel nutteloos, ja schadelijk, dewijl zij, behalve het politiek en commercieel nadeel, ook nog dat zouden hebben,

dat zij de menschen in eene kleine ruimte, als in eene belegerde vesting, bij elkander bande, en hen aan al de woede der krankheidsoorzaak prijs gaf. Maar is, gelijk uit het bovenaangevoerde bewezen schijnt te zijn, de *Cholera* besmettelijk, en door menschen en voorwerpen overbrengbaar, dan is, gelijk ieder ligt zal inzien, slechts in de strengste afsluiting, in de voorzigtigste oplettendheid en in de stiptste quarantaine heil en zekerheid te zoeken.

Dat de *Cholera* in *Indië* is ontstaan, is uitgemaakt; ergens moet zij natuurlijk, gelijk alle overige krankheden, bij voorbeeld de kinderziekte en de *Syphilis*, haren oorsprong genomen hebben; maar waardoor zij ontstaan, onder welken invloed en omstandigheden zij van eene besmettende natuur geworden is, is ons niet verklaarbaar; wij weten niet eens, of de smetstof der *Cholera* vlugtig is, en zich door den naasten dampkring verspreiden kan, dan of zij van een' vasten aard is. Mij schijnt zij vlugtiger dan de smetstof der *Syphilis* en der *Scabies*, en niet zoo vlugtig als de Levantsche pest te zijn; ik houd haar in dit opzigt, om vele redenen, voor gelijkvormig met de pokstof, die ten minste voor de aanraking vlugtig is, en daarom zoowel den mensch, als de losse vlokkerige voorwerpen (haar, wol, veeren, enz.) aanhangen kan. Hieruit volgt dat, wanneer wij ergens van de *Cholera* be-

vrijd blijven zullen, en bevrijd blijven willen, wij dit alleen aan de met zulk eene vaderlijke waakzaamheid, voorzigtigheid en zorgvuldigheid door den Staat aan de grenzen genomen maatregelen te danken hebben, en het daarom voor ieder, die het met het vaderland en de menschheid wel meent, dure pligt is, zoo veel hij vermag, deze maatregelen en pogingen der overheid in de hand te werken en te ondersteunen. Iemand zal er toch geen voordeel van hebben, wanneer hij, met eene kwalijk begrepen theorie aangaande de *Cholera* ingenomen, of zelfs wanneer hij uit een beginsel van de vuigste eigenbaat beproeven mogt de grensafsluiting hier of daar arglistig te misleiden en door te sluipen. Het is zeker niet gemakkelijk, op zulk eene groote uitgestrektheid als onze (de Pruissische) grenzen eene strenge afsluiting maanden lang vol te houden, wanneer niet ieder, zich zelven als belanghebbende beschouwende, met lijf en ziel voor de instandhouding van dezelve handelt en werkzaam is.

Wij zeggen maanden lang; want het komt ons voor dat het vergift daar nog niet geheel verdelgd is, waar de krankheid reeds schijnbaar opgehouden heeft. De ondervinding bewijst dat de krankheid dikwijls ophield, wanneer zij geen voedsel meer vond, dat is, wanneer zij degenen, die vatbaar voor de besmetting waren, bij beur-

ten af had aangetast, en dat zij, na verloop van eenige maanden, met vernieuwde hevigheid weder uitborst. Wij mogen daarom met volkomen vertrouwen ons op de maatregelen aan de grenzen verlaten, en dezelve als het eenige beschermmiddel beschouwen. De enkele kan zich zelven veel minder behoeden dan de Staat zich in het geheel; want voor den enkelen is er geen ander behoedmiddel tegen de *Cholera* dan dat tegen elke andere krankheid, namelijk eene geregelde leefwijze, een bedaard gedrag in iedere betrekking, een vermijden van alle overspanning der ziels- en ligchaamskrachten, spaarzaamheid en wijsheid in alle genietingen, en eindelijk de op duidelijke bewustheid, opregt pligtbezef en met geloovig vertrouwen op eene Algoede over ons wakende Voorzienigheid steunende gerustheid des gemoeds. Blijf gerust en vol vertrouwen daar, waar beroep en pligt u houden, verrigt daar het uwe met betamelijke voorzigtigheid, wees daar geen bloodaard, en schroom geen gevaar; want dikwijls ontvlugt de mensch het eene kwaad, en loopt kortzigtig een ander te gemoet, dat even groot, en somtijds nog grooter is. Honderden, ja duizenden blijven van de krankheid verschoond, omdat zij geene vatbaarheid daarvoor bezitten, en daar niemand dit vooruit weten kan, moesten of allen of niemand daarvoor wijken. Wij willen hopen, wij willen gelooven, dat de *Cholera* in ons vaderland nooit komen

zal; maar komt zij er evenwel, dan doortrekt zij ook geheel *Europa*, want dan kan ook geen andere Staat zich voor haar beschermen, als hij niet op een eiland ligt. De kinderziekte en de *Syphilis* trokken ook van één punt op *Europa* los, en zijn nog heden, na bijkans vijf eeuwen, niet uitgeroeid. Wie kan vooruit weten, of het met het *Cholera*-vergift niet even zoo gaan zal! De Almagtige verhoede het! Niet slechts wij, maar *Europa*, de geheele beschaafde menschheid, ziet met angstigen blik op de Pruissische grenscordons aan de Poolsche en Russische grenzen, en verwacht hoopvol de beste gevolgen van de krachtige maatregelen.

Het ware voorbarig, uit de tot hiertoe voorhanden slechts gebrekkelijke berigten wegens den voortgang van dezen geesel voldoende algemeene besluiten te willen trekken (*), maar niettemin laten gissingen omtrent dit onderwerp zich toch niet afwijzen.

Een terugblik op den weg, dien deze wereldplaag sedert 1817 op derzelver reis van den

(*) Hiertoe zou inzonderheid eene verzameling van naauwkeurige opgaven der dagen, op welken de *Cholera* in enkele plaatsen begon en ophield, noodwendig zijn.

Ganges naar de *Weichsel* afgelegd heeft, zal hier op de regte plaats zijn. Wij moeten hier wel de zeekusten en rivieroevers als de reiswegen der *Cholera* beschouwen; maar zij heeft ook over het gebergte van den *Caucasus* een' weg naar *Europa* gevonden. De kusten en bevaarbare stroomen zijn nogtans de wegen van gemeenschap, en zou dit niet tot de overbrenging door menschen doen besluiten?

Beschouwt men *Brzesc-Litewski* als de plaats, van waar de krankheid zich in dit voorjaar begon te verspreiden, dan is de verhouding tusschen haren voortgang naar het Noorden en naar het Westen tamelijk gelijk: van *Brzesc* tot aan *Wilna* zijn 45 mijlen, en van *Brzesc* tot *Sluzewo* 48 mijlen; niet zoo naar het Noordwesten: van *Brzesc* tot *Lomza* zijn slechts 22 mijlen. Juist deze rigting, de hoofdrigting van haren voortgang van *Indië* naar *Europa*, wordt door haar over de Oost-Pruissische grenzen heen niet vervolgd; er heeft veeleer op de Zuid-oostelijke grensspits (in den omtrek van *Joannesburg*) eene splitsing der krankheidsverspreiding plaats; zij leidde in eene maand naar het Westen (van *Warschau* tot *Sluzewo*) 25 mijlen, en naar het Noorden (van *Bialystock* tot *Wilna*) 45 mijlen af, terwijl *Pruissen* tot heden nog verschoond bleef. De *Cholera* volgt derhalve hier klaarblijkelijk geenszins eene rigting naar hemelstreken

of luchtstroomingen, maar den marsch der oorlogvoerende legers, en wel op de groote wegen, tastbaar genoeg ook langs dezen het eerst slechts de digtst aangelegen plaatsen overvallende.

Deze gang der krankheid bewijst duidelijk dat hare verspreiding eene bijzondere aansteking, eene smetstof, die van menschen tot menschen overgebragt wordt, ten grondslag hebben moet, en dat maatregelen van policie alleen in staat zijn de verdere verspreiding der krankheid door geheel *Europa* heen te beletten.

Wij kunnen ons daarom ook slechts met het gevoelen van den loffelijk bekenden, algemeen geächten en onbevooroordeelden Geneesheer REMANN vereenigen, hetwelk hij in het Petersburger Dagblad, aangaande deze krankheid, in dezer voegen heeft medegedeeld:

« Het is thans, naar ik geloof, eindelijk
« hoog tijd, nu de krankheid reeds het mid-
« delpunt van *Europa* nadert, alle spitsvon-
« dige en somwijlen ook wel kortzigtige voor-
« oordeelen, waardoor men het geloof aan
« besmetting ontgaan wil, af te leggen, door
« tegensprekende of opgevatte meeningen de
« overheid in hare maatregelen niet te belem-

« meren, en zich zoo voor het behoud van
« het overige *Europa* verantwoordelijk te stel-
« len. Men moet de uitwerking der ziekte op
« ééne plaats, waar misschien gunstige plaat-
« selijke omstandigheden de besmetting minder
« in het oog vallend en de vatbaarheid voor
« dezelve zeldzamer maken, niet altijd in het
« oog hebben, maar men sla een' ernstigen en
« kritischen blik op de gansche geschiedenis en
« het verloop der ziekte, van de oevers van
« den *Ganges* tot de *Wologda* en aan de
« Poolsche grenzen; men vergelijke dezelve niet
« altijd met de pest, als den gewonen *typus*
« van besmettelijke ziekten, maar men stelle
« haar tegen over andere, en men zal eindelijk
« de overtuigendste bewijzen van eene door
« gemeenschap der menschen uit het midden
« van *Azië* tot bij ons gekomen ziekte alge-
« meen erkennen. Ook zullen, in geen geval,
« de door ondervinding beproefde en met goe-
« den uitslag bekroonde veiligheidsmaatregelen,
« waar dezelve met den vereischten spoed, genoeg-
« zame orde en stipte naauwkeurigheid uitge-
« voerd werden, of uitgevoerd konden worden,
« door de van eenigen voor de niet besmettelijk-
« heid aangevoerde losse of bloot negatieve gron-
« den in derzelver waarde, gewigt en noodwen-
« digheid voor het algemeene welzijn krachteloos
« gemaakt kunnen worden."

Doch geene enkele aan het krankbed verkregen ondervinding, maar de geheele groep der zich voordoende verschijnselen, moet derhalve in het oog gehouden worden, wanneer men wegens de besmettelijkheid der kwaal beslissen wil; men moet vooral het vraagstuk oplossen: Hoe is deze plaag naar *Rusland* gekomen? Waarom is zij niet naar *Petersburg* doorgedrongen, maar 24 mijlen van de keizersstad verwijderd gebleven, terwijl zij zich van *Moskow* wel noordelijk, maar westelijk geheel niet verspreid heeft? Waardoor is zij wijders naar *Galizië* voortgedrongen? Waardoor en of zij in het geheel wel tot *Warschau*, en van daar tot aan onze grenzen zou gekomen zijn, bijaldien de tegenwoordige spanning tusschen *Rusland* en *Polen* niet bestond? en men zal weldra van zijn ongeloof aan de besmettelijkheid der kwaal terugkomen.

Eene nog niet behoorlijk in aanmerking genomen omstandigheid, is de geringe vatbaarheid der menschen voor de *Cholera*-smet, die inzonderheid dit ongeloof verwekt en ondersteund heeft. Het behoort namelijk tot de eigendommelijkheden der *Cholera*-smet, dat doorgaans weinig menschen vatbaar daarvoor zijn, dat is, besmet kunnen worden. Even zoo behooren er begunstigende omstandigheden toe, opdat de krankheid, wanneer eenmaal de overbrenging

plaats gevonden heeft, niet slechts sporadisch verschijne, en van zelve weder ophoude, maar tot eene verwoestende epidemie toeneme. Wij zien ook in dit jaar wanneer op eene plaats de individus, die zulk eene vatbaarheid hadden, als offers gevallen waren, de plaag ophouden, gelijk zulks thans in *Warschau* het geval is.

Hoe zeker nu deze beide eigendommelijkheden der *Cholera* dezelve minder geducht en verwoestend dan menige andere besmettelijke ziekte voor het menschdom maken, en hoe troostelijk ook dezelve, zelfs voor degenen zijn, die zich in de nabijheid der heerschende plaag, ja zelfs in derzelver midden bevinden, is het toch niet te ontkennen dat juist deze voor de menschheid gunstige omstandigheden het meeste bijgedragen hebben, om niet alleen het ongeloof aan de besmettelijkheid der kwaal te vestigen, maar ook derzelver voortgang en verspreiding van de eene plaats, van de eene provincie, van de eene landstreek naar de andere te begunstigen, en de daartegen genomen maatregelen der geneeskundigen en der overheid krachteloos te maken. Wanneer, bij voorbeeld, van honderd menschen, die zich aan de besmetting blootstellen, slechts drie wegens hunne vatbaarheid besmet worden, en de overigen, als onbesmetbaar, gezond blijven, dan is het geen

wonder, dat meer menschen, wanneer men enkel dit *factum* voor oogen heeft, aan de niet-besmettelijkheid der ziekte dan aan het tegendeel gelooven, vooral daar de stem dergenen, die de tegenovergestelde overtuiging hebben, niet alleen in de groote massa versmoort, maar ook, daar ten minste de helft der besmetten sterft, geheel niet gehoord kan worden.

Maar juist deze geringe vatbaarheid voor de *Cholera*-smet, en haar onophoudelijk voortgaan uit het eene land in het andere, zonder juist overal tot epidemie over te slaan, is mede een bewijs voor hare besmettelijke natuur. Ware zij het gevolg van eene bijzondere wedergesteldheid, van eene in de lucht aanwezige miasma, enz., dan zou zij in hare verspreiding niet alleen geheel andere rigtingen nemen dan zij bereids genomen heeft, maar ook als een veel verwoestender verderfengel optreden, en de massa der bevolking ontzettender aantasten dan zulks tot hiertoe op alle plaatsen, waar zij zich vertoond heeft, geschied is, terwijl daarentegen bij miasmen doorgaans eene veel algemeener vatbaarheid der menschen heerscht dan zulks bij de *Cholera* het geval is.

Overigens ontbreekt het ook niet aan voorbeelden van onmiddellijke besmetting. Zonder de duizenden oudere waarnemingen hier aan te voeren, mogen slechts de volgende nieuwste ervarin-

gen hier nog eene plaats vinden, die op zich zelven reeds voldoende zouden zijn, om de besmettelijke natuur der krankheid te bewijzen, al schijnen ook honderden andere waarnemingen het tegendeel aan te toonen.

In *Warschau* zijn geheele huisgezinnen, niet alleen door de *Cholera* aangetast geworden, maar zelfs uitgestorven. Vele doodgravers zijn gestorven, en inzonderheid degenen, van wie het bewezen is, dat zij de lijken der aan de *Cholera* gestorvenen bestolen hadden.

In het militaire lazaret van *Ujasdow* is naast een' *Cholera*-kranke, de aan de eene zijde digt naast hem liggende kranke insgelijks besmet geworden, en de krankheid heeft zich aan deze zijde in de zaal verspreid; maar aan de andere, waar toevallig een ledig bed den eersten kranke van zijne kameraden scheidde, zette de besmetting zich niet voort.

In *Ostrolenza* stierf de veldprediker van het Finnsche jagercorps, die verscheiden stervenden *Cholera*-kranken het Avondmaal toegediend had.

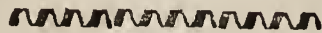
In *Chiechanowicz* stierf een policiebediende, die met de *Cholera*-kranken dikwijls in aanraking geweest was; zijne vrouw en kinderen volgden hem.

Bij *Czyzewo* werd een veldbarbier van de Russische garde, die drie dagen en drie nachten met drie *Cholera*-kranken in ééne kamer had doorgebragt, krank, en stierf twaalf uren na den aanval.

Volgens deze resultaten der ondervinding mag men derhalve wel van de afsluitingstoebereidselen op de Pruissische grenzen eene werkelijke bescherming verwachten; te meer, daar reeds in het vorige jaar het nabij bedreigde *Petersburg* door strenge veiligheidsmaatregelen voor de krankheid bewaard gebleven is. De Russische regering heeft ook onlangs weder dergelijke maatregelen, tot bescherming van hare *Oost-zee*-provinciën, genomen, terwijl van *Polangen* af, langs de Koerlandsche grenzen naar *Samogitië* een cordon getrokken is geworden. Ook *Oostenrijk* heeft kortelings het trekken van een cordon tegen *Galizië* bevolen.

Berlijn, 31 Mei, 1831.

Door den Boekhandelaar en Boekdrukker J. C. VAN KESTEREN, op het Rok-in, N°. 157, te *Amsterdam*, zijn de volgende belangrijke Werken uitgegeven.

GESCHIEDENIS VAN EGYPTE, ONDER DE REGERING VAN MOHAMMED-ALI, OF VERHAAL DER *Staatkundige en Militaire Gebeurtenissen, sedert het vertrek der Franschen, tot in* 1823, door FELIX MENGIN; verrijkt met aanteekeningen door de Heeren LANGLÈS en JOMARD, en voorafgegaan van eene Geschiedkundige Inleiding door M. AGOUB, naar het Fransch; 2 deelen kompleet, met platen; portretten en kaarten. *Prijs f* 9:60.

Daar thans in *Turkijen* het schouwtooneel eens oorlogs is geopend geworden, welke onberekenbaar rijk aan de allergewigtigste gebeurtenissen kan worden, en *Egypte* in het allernaauwste verband staat met geheel *Turkijen*; zoo moet een werk over dat allezins merkwaardige land, in het tegenwoordige, hoogst merkwaardige tijdsgewricht, niet dan welkom wezen; een werk, waarin eene *duidelijke, juiste, getrouwe en volledige beschrijving* gegeven wordt van de gesteldheid des lands, de regering, den koophandel, de zeevaart, de oudheidkundige bronnen, zoo noodzakelijk voor den geschiedonderzoeker en letterminnaar, van *Egypte*, alsmede van de zeden en gebruiken der *Egyptenaren*. Kortom, waarin al, wat er sedert jaren wetenswaardigs is bekend gemaakt, hier in een levendig en getrouw tafereel met fiksche trekken wordt voorgesteld. *Om de nieuwstijdingen, welke uit* Turkijen *en* Egypte *staan te komen, behoorlijk te verstaan, en ze dus met een wezenlijk genoegen te lezen, moet men met dat alles tamelijk wel bekend wezen; waartoe dit werk de beste gids mag geheeten worden.* — Dit werk is de vrucht van 20 jaren waarnemens en opmerkens.

REIS NAAR MADRID, GEDAAN IN DE MAANDEN AUGUSTUS EN SEPTEMBER, 1826; behelzende een Staatkundig, Wijsgeerig Overzigt van de Zeden en Gebruiken der *Spanjaarden*, alsmede van de gewigtige in *Spanje* plaats gehad hebbende Gebeurtenissen, voornamelijk met betrekking tot den tegenwoordigen Toestand van Zaken in *Europa* en *Zuid-Amerika;* door A. BLANQUI, Hoogleeraar te *Parijs*, en Lid van verscheidene geleerde Genootschappen, zoo binnen als buiten 's lands. Uit het Fransch. gr. 8vo., met gegraveerden titel en vignet. *Prijs f* 1:80.

Wien is *Spanje* onbekend? Dat merkwaardige, dat schoone, ja een der schoonste landen van den Aardbol, dat schouwtooneel van groote gebeurtenissen, die langzamerhand ter ontwikkeling rijpen; een land, waarop ons Vaderland nog vóór eene halve eeuw zulk een' uitgebreiden en voordeeligen handel dreef. — Van hoeveel belang is het voor den Nederlander, dat land van zeer nabij te kennen, vooral, wat betreft deszelfs nog rijke, maar nog onontginde mijnen voor koophandel en zeevaart. Dat alles wordt in dit werk op eene zeer onderhoudende en bevallige wijze breedvoerig uiteengezet. — Daarenboven vindt men er de zeden en gebruiken der *Spanjaarden* naar waarheid en met fiksche trekken in geteekend. In de VADERLANDSCHE LETTEROEFENINGEN van Augustus, 1827, en in andere geachte Maandschriften, is dit werk bijzonder gunstig gerecenseerd geworden.

REISTOGTEN IN HET ZUIDEN VAN *FRANKRIJK*; waarin Karakterschilderingen over de Oude en Hedendaagsche *Franschen* met een' Staatkundigen en wijsgeerigen blik op den tegenwoordigen Toestand der Verlichting in de *Zuid-Europesche Staten* en de Herleving van *Griekenland;* door WILLIBALD ALEXIS. Uit het Hoogduitsch. gr. 8vo. met gegraveerden titel en vignet. *Prijs f* 2:20.

Dit werkje is geene drooge Reisbeschrijving. De schrijver is dan eens ernstig, dan eens luimig; dan eens verkeert hij in de kringen van beschaafde mannen en vrouwen, jongelingen en meisjes, en verhaalt ons de zonderlingste voorvallen, — dan eens in die der geringen, en doet ons derzelver betrekkingen in *Frankrijk* kennen; dan eens voert hij ons in de weligste landouwen en in de verrukkelijkste oorden van het door de Natuur zoo rijk gezegende *Zuidelijke Frankrijk;* dan eens spreekt hij met ons, als ter loops, over staatkundige onderwerpen, doch waaromtrent hij den lezer meer te denken overlaat, dan hij zegt; alles op eenen bijzonder onderhoudenden en den leeslust wekkenden verhaaltrant.

Dit werkje is eene voortreffelijke bijdrage voor land- en volkenkunde, eene uitmuntende handleiding voor jonge lieden, die hunnen schat van menschenkennis wenschen te vermeerderen.

WANDELINGEN IN EN OM *AMSTERDAM*, door C. VAN DER VIJVER, met gegraveerde platen en vignet, in een deel kompleet in nette cartonne band. *Prijs f* 3. 75.

Dit werk bevat eene juiste, getrouwe en volledige Beschrijving der beroemde Wereldstad *Amsterdam*. Uit hoofde van deszelfs onderhoudenden verhaaltrant, zal elk het met genoegen lezen; in volledigheid als anderzins kan het met de beste Plaatsbeschrijvingen van *Londen*, *Parijs*, enz. wedijveren; terwijl de Geschied- en Oudheidkundige Aanteekeningen, waarmede het verrijkt is, voor *Amsterdam* inzonderheid van het hoogste belang zijn; voor elk Nederlander, die roem draagt op zijn Vaderland, is het een welkom geschenk.

Men leze over dit werkje de gunstige recensiën in onderscheidene tijdschriften van ons *Oud Nederland*.

DE VRIENDENKRING; BEHELZENDE KARAKTERSCHILDERINGEN VAN MENSCHEN, TIJDEN EN VOLKEN. 3 deelen, gr. 8vo. met gegraveerden titel en vignet. *Prijs f* 7:20.

Dit werk is van een geheel nieuw *genre*. Geene op zich zelven staande verhalen komen daarin voor; — neen, de personen, die in de zamenleving zich door loffelijke daden, of laakbare bedrijven hebben doen kennen, komen hier zelven met elkander een gezelschap uitmaken, om te verhalen, wat hun wedervaren is, en weiden daarbij tevens uit, om elkander hunne gedachten over de karakters der Menschen, over de Tijden en over de Volken, enz. mede te deelen.

Het werk is eene onschatbare bron voor menschenkennis. Het nuttige en aangename, het ernstige en luimige, wordt er gestadig in afgewisseld; zoo dat de lezer, zijne nieuwsgierigheid bevredigende, tevens nut uit zijn lezen trekt.

Dit werk is in het LETTERLIEVEND MAANDSCHRIFT van April 1829 en in het LETTERKUNDIG MAGAZIJN, van Junij 1829, bijzonder gunstig gerecenseerd geworden.

DE MUMIE VAN ROTTERDAM. Een Geschiedkundig Romantisch Tafereel uit den tijd der Spaansche Beroerten in de *Nederlanden*, in 2 deelen kompleet, met gegraveerden titel en vignet. *Prijs f* 4 : 40.

Daar thans zoo uiterst zeldzaam een werk van smaak verschijnt, waarin het hartroerende met het komieke en ironieke derwijze in een smelt, dat het hart beurtelings tot weemoedigheid en vreugde wordt gestemd; zal de verschijning van dezen fraai geschreven Roman een aangenaam geschenk zijn. De lotgevallen van twee gelieven worden er met de keurigste verwen in afgemaald, en de zeden en gebruiken onzer voorvaderen zijn er met fiksche trekken in geteekend.

DE INNEMING VAN *SARAGOSSA*, of de Zegepraal der Liefde op Staats- en Inquisitie-dwang. Door OTTO VAN DEPPEN; met gegraveerden titel en portret. *Prijs f* 2. 40.

Jongelingen en jonge dochteren van smaak, die gaarne heerlijke dichterlijke tafereelen en voortreffelijke geschiedkundige verhalen lezen, kunnen, zoo als bekend is, hunnen loffelijken weet-, leer- en leeslust niet beter bevredigen, dan uit die alleroverheerlijkste bronnen, welke dat hoogst merkwaardige land, *Spanje*, oplevert, te putten. Dit werkje geeft daarvan een treffend bewijs. Op eene teedere en zielroerende wijze wordt er eene geschiedenis in voorgesteld van twee jeugdige gelieven, die de zonderlingste lotverwisselingen hebben ondergaan. De stijl is bij uitnemendheid vloeijend, de verhaaltrant geleidelijk en afwisselend.

Geen lezer van smaak zal dit voortreffelijk werk onbevredigd ter zijde leggen.

FOSCARINI, OF HET SLAGTOFFER VAN DE VENETIAANSCHE STAATS-INQUISITIE; met gegraveerde titels en vignet, in 3 deelen kompleet. *Prijs f* 7 : 20.

Wie zich van eene door de geschiedenis aller volken en eeuwen gestaafde waarheid, dat eene regering van weinigen, eerst door onderlinge uithuwelijking en daardoor allengsche gemeenschappelijke bloedverwantschap, van lieverlede één staatsligchaam van dwingelanden wordt, op nieuws wil overtuigen, behoeft slechts dit boek te lezen. Hij zal er op eene treffende wijze in zien, hoe peilloos diep staats- en inquisitie-dwang den vrijgeboren mensch kunnen doen zinken.

DE WEDERDOOPERS, of ALF en CLARA op de Puinhoopen van Dweeperij en Bijgeloof; door C. F. VAN DE VELDE; met gegraveerden titel en vignet. *Prijs f* 1 . 50.

De eerste uitgave van dit werkje, hetwelk de schandelijke en ontuchtige bedrijven eener bende dweepers en geestdrijvers, die ten jare 1534 zich over een gedeelte van *Holland*, *Duitschland* en *Zwitserland* verspreidden, is voor weinige jaren bij onze Landgenooten met zoo veel graagte ontvangen geworden, dat men tot eene tweede druk is overgegaan. Zoowel de schandelijkste ondeugden van moord en ontucht, als de heerlijkste deugden van liefde en kuischheid worden daarin met levendige verwen afgemaald. — Om deszelfs wegslependen en onderhoudenden schrijftrant en leerzamen inhoud, zal niemand het ligt ter zijde leggen, zonder hetzelve in eenen adem te hebben doorgelezen.

De liefhebbers der kerkelijke geschiedenis zullen er, omtrent de geheime roersels van het hart der Secte van de *Wederdoopers* veel licht in vinden, hetwelk zij in opzettelijk daarover geschrevene werken te vergeefs zullen zoeken.

JONATHAN, EEN FAMILIE-TAFEREEL, door L. F. VRIJHEER VON BILDERBECK, met gegr. titel en vignet. *Prijs f* 2:75.

De levendige en rijke verbeeldingskracht van dezen uitmuntenden schrijver, zijne diepe kennis van het menschelijk hart, stellen hem in staat, om een aantal handelende personen te gelijk ten tooneele te voeren, die zoo ingewikkeld te doen werken, dat men in den eersten oogopslag eene groote verwarring meent te ontwaren. Doch deze verwarring is slechts schijnbaar en leidt tot de grootste orde en zonderlingste uitkomsten. De aandacht des lezers wordt nimmer vermoeid, en wanneer dit al eens mogt gebeuren, dan wordt dezelve weder telkens opgewekt door een onverwacht voorval, dat de nieuwsgierigheid weder ten hoogste spant.

Deze roman behoeft voor de besten van dezen schrijver niet onder te doen.

WEZENLIJKHEID EN SCHIJN, een Tafereel der Zeden van onzen tijd, door L. F. VRIJHEER VON BILDERBECK, met gegraveerden titel en vignet, 2 deelen kompl. *Prijs f* 5. 50.

De schrijver dezes werks is in ons vaderland met zoo veel roem bekend, dat het overtollig zou zijn, hier iets ter aanprijzing zijner keurige lettervruchten te willen zeggen. Dit werk beantwoordt volkomen aan den titel, en behelst eigenlijk een tafereel der hedendaagsche zeden, in een' Romantisch Tafereel gedost. — Op eene hoogst scherpzinnige en menschkundige wijze worden in hetzelve de *hartstogten* in strijd met de *rede* zoodanig ten toon gehangen, als nog nooit door eenig schrijver is geschied; de zonderlingste avonturen en ervaringen van een hart, dat voor reine liefde en zedelijkheid klopte aan den eenen, en de listigste en snoodste verleidingen aan den anderen kant, — worden daarin op zulk eene allezins leerzame en uitlokkelijke wijze afgemaald, dat elk lezer van smaak, wien het te doen is, om de geheimste roersels van het menschelijk hart te leeren kennen, hierin de ruimste bevrediging zal vinden.

DE BELEGERING VAN CANDIA, een Romantisch Tafereel uit den Turkschen Oorlog, door A. VON TROMLITZ, met gegraveerden titel en vignet. *Prijs f* 2. 75.

In een' sierlijken stijl en alleruitlokkelijksten verhaaltrant, wordt hier een tafereel geschilderd van het merkwaardigste volk, dat ooit op aarde heeft bestaan, en waarop thans de oogen aller Mogendheden van *Europa* zijn gevestigd, — de Grieken. Terwijl men hier de hoogstmerkwaardige lotgevallen eener Griekin, met de keurigste verwen ziet afgemaald, wordt men tevens van ter zijde opmerkzaam gemaakt op de godsdienstige en zedekundige denkwijze van den Griek in 't algemeen, en zal men deswege meer bevrediging voor zijnen geest vinden, dan in opzettelijk daarover geschrevene werken.

PARABELEN VAN Dr. FRIEDERICH ADOLPH KRUMMACHER. Met gegraveerden titel en vignet. *Prijs f* 1 : 25.

Voor allen stand, kunne en ouderdom, is dit overheerlijk werkje eene onschatbare bijdrage tot ware en echte menschenkennis en zedeleer; en ook uithoofde van deszelfs fraaijen oosterschen stijl overwaardig om gelezen te worden. Hetzelve is in *Duitschland herhaalde malen gedrukt*, en het lijdt geen' twijfel, of het zal bij elken Nederlandschen lezer van smaak en kiesch gevoel niet minder welkom wezen.

DE PAUSSEN, ALS TIJDELIJKE VORSTEN EN OPPERHOOFDEN DER KERK BESCHOUWD, sedert de vestiging van den Heiligen Stoel te *Rome* tot het jaar 1822; door J. A. LLORENTE, voormaligen geheimschrijver der Inquisitie, Kanonik van *Toledo*, Kanselier der Universiteit aldaar, Ridder der Orde van KAREL III., enz. enz. In 2 deelen kompleet, met het portret van den Schrijver. Nieuwe uitgave, voor den geringen prijs van *f* 4.00, in plaats van *f* 7.20.

Van LINUS tot PIUS VII. (van het jaar 67 tot 1799, dus in 1733 jaren) wordt den Lezer eene reeks van 253 Paussen voorgesteld. Hunne afkomst, karakter, invloed op Kerk en Staat, hunne deugden en gebreken, — kortom alles, wat omtrent deze personaadjen belangrijk en wetenswaardig is, wordt met keurige en fiksche verwen afgemaald. Te regt houden het deskundigen daarvoor, dat men, om over de gebeurtenissen der wereld, inzonderheid de tegenwoordige, met juistheid te oordeelen, de geschiedenis der Paussen lezen moet. Dit werk is voor de zoodanigen derhalve een welkom geschenk. — In welk een' sierlijken en vloeijenden stijl ook dit werk in het oorspronkelijke moog geschreven zijn; heeft de vertaling niet alleen hierin niets verloren, maar is nog daarenboven *met zeer belangrijke Geschiedkundige en andere Aanteekeningen verrijkt.*

Ieder Lezer van smaak, ieder Beminnaar of Beoefenaar der Geschiedenis zal dit werk met het hoogste genoegen en met het meeste nut lezen; doch voor de Studenten op de Hoogescholen, die in de Kerkelijke Geschiedenis studeren, is dit werk onmisbaar.

VERKORTE GESCHIEDENIS DER SPAANSCHE INQUISITIE, sedert derzelver vestiging door FERDINAND V., tot aan de regering van FERDINAND VII. Naar het oorspronkelijke van Don J. A. LLORENTE, bewerkt door LEONARD GALLOIS. Met een aanhangsel, behelzende Geschiedkundige Berigten omtrent het Leven en de Schriften van den Schrijver. In één deel kompleet, met het portret van den Schrijver. Prijs *f* 2.50, in plaats van *f* 5.25.

Wien zou het woord *Inquisitie* onbekend zijn? Alles, wat daartoe betrekkelijk is, wordt met eene sierlijke en keurige pen in dit werk voorgesteld. Dit boek lezende, zal men de afschuwelijkste wreedheden, wreedheden die den Lezer de haren doen te berge rijzen, begaan zien door mannen, die zich vermetelden, Priesteren of Bedienaren eener godsdienst te zijn, wiens Stichter niets dan liefde en verdraagzaamheid predikte. Echter is dit werk niet slechts geschikt, om den Lezer in zijne verbeelding als 't ware door de gevangenissen der ongelukkige slagtoffers, die, omdat zij menschen waren, ook menschelijk dachten en oordeelden, de pijnbanken, waarop zij gefolterd, de brandstapels, waarop zij verbrand werden, rond te voeren; maar ook om hem nopens de staatkundige bedriegerijen der Spaansche Vorsten in te lichten. Hij zal er uit zien, hoe en wanneer die godtergende geloofsdwangregtbank haren oorsprong nam, en wat er de verschrikkelijke gevolgen van zijn geworden, inzonderheid voor *Spanje*, hetwelk nog heden ten dage aan die gevolgen lijdt.

Voor den Beminnaar der Geschiedenis, voor ieder jongeling van smaak, kortom voor ieder beschaafd Lezer is dit werk een hoogst welkom geschenk.

Mevrouw de MAINTENON, of levensgeschiedenis van de geheime gemalin van LODEWIJK XIV. Naar het Fransch van Mevrouw de genlis; gr. 8vo., versierd met gegraveerden titel en vignet, één deel kompleet. *Prijs f* 3 : 25.

De fraaije en levendige stijl van Mevrouw de genlis is bekend. Zij schetst hier op eene hoogst onderhoudende en den leeslustwekkende wijze, in een geschiedkundig Romantisch tafereel, de bedrijven eener vrouw, die zulk eene voorname rol in de wereld gespeeld heeft. Men ziet hier als in een' spiegel de geheele hofhuishouding van een' Vorst, die ook ons Vaderland, ten tijde van deszelfs hoogste toppunt van roem en welvaart, zoo veel kwaads berokkend heeft.

Is de lezer dezes boeks tevens een beminnaar der geschiedenis, hij vindt er eene rijke bron in, om op eene genoegelijke wijze zijnen loffelijken weetlust te voldoen; en zal na de lezing van hetzelve in staat zijn, om over de merkwaardige eeuw van lodewijk XIV juister te kunnen oordeelen, dan die er folianten over gelezen hebben.

De hertogin de la VALLIÈRE of de levensgeschiedenis van eene der maitressen van LODEWYK XIV. Naar het Fransch van Mevrouw de genlis. Met gegraveerden titel en vignet. *Prijs f* 3 : 00.

Dit werk, een gewrocht van dezelfde bekwame schrijfster, is in *Frankrijk* tienmaal herdrukt geworden. Dit is zeker eene zeldzaamheid; doch waarover men zich niet behoeft te verwonderen, wanneer men den bevalligen en geleidelijken verhaaltrant, de ongemeene bekwaamheid in het schilderen der karakters, de scherpzinnigheid in het opmerken en levendig voor oogen stellen der zoogenaamde kleinigheden in dezelve, van de schrijfster gadeslaat, en op den rijken voorraad van merkwaardige gevallen en gebeurtenissen, in dit werk voorkomende, let. Nergens wordt teleurgestelde liefde, en het bedrijf eens dwingelandschen wellustelings met zulke levendige kleuren afgemaald, dan in dit werk.

Die een ledig uurtje op eene aangename en nuttige wijze wil aanvullen, en bovendien nog zijn' geest met historische en karakterkundige kennis verrijken wil, zal in het lezen van dit boek ruime bevrediging vinden.

Tafereelen uit het nonnenleven. Zamengesteld uit de papieren der vernietigde beijersche kloosters. 2de. druk. gr. 8vo. met eene plaat en vignet. *Prijs f* 1 : 80.

Wie kent het Kloosterleven niet, en wie heeft niet eene geschiedenis van de bedrijven der Monniken en Nonnen gelezen? Doch eene meer gebijzonderde beschrijving van de inwendige gesteldheid der kloosters, van de leefwijze, de boetedoeningen, geheime strafoefeningen, welke aan de Nonnen in de kloosters worden opgelegd, en wat des meer zij — vindt men in dit werk treffend voorgesteld; — hetwelk daarenboven met zeer aardige anekdoten, zeldzame gevallen, die den leeslust bijzonder opwekken, doorvlochten is.

WONDERTOONEELEN uit den OUDEN TIJD, geschetst in eene reeks van geschiedkundige daadzaken, door G. Querner, gr. 8vo. versiert met eene gegraveerde titel en vignet, een deel kompleet. *Prijs f* 3 : 00.

De lezer zal hier geschiedkundige daadzaken aantreffen, die, aan het wonderbare grenzende, zijne aandacht niet weinig zullen levendig houden; terwijl de lectuur van dit werk den kring zijner genoegens en kundigheden niet weinig zal uitbreiden.

De Kolonel DUVAR, natuurlijke zoon van NAPOLEON. *Eene Levensgeschiedenis, door hem zelven beschreven.* Naar het Fransch, gr. 8vo. in 2 deelen kompleet, met gegraveerden titel en vignet. *Prijs f* 3 : 60.

Om eenen man, die eene groote rol op het tooneel der wereld gespeeld heeft, grondig te leeren kennen, is het niet genoeg, zijne krijgs- en staatkundige bedrijven gade te slaan. Men moet hem ook vooral leeren kennen in het stuk van liefde, om over zijn karakter en over de gebeurtenissen, die er mede in verband staan, grondig te kunnen oordeelen. Dit werkje, — hetwelk in *Parijs* met eene ongemeene graagte is gelezen geworden, voornamelijk, omdat het zich streng aan de waarheid houdt — geeft den lezer daartoe eene uitmuntende handleiding. De liefhebber der algemeene wereldgeschiedenis vindt er eene rijke bron in voor zijne geliefkoosde overdenkingen; de Romanlezer vele treffende en aandoenlijke tafereelen, die zijne aandacht dermate zullen boeijen, dat hij het boek niet dan na geëindigde lezing zal ter zijde leggen.

Dit werk leert NAPOLEON BONAPARTE beter kennen, dan zeer lang gerekte levensbeschrijvingen van hem, die van tijd tot tijd het licht zien.

Het OUDE KASTEEL te MARIENLINDE; of de Liefde maakt Helden. Door H. Clauren, uit het Hoogduitsch, met gegraveerden titel en vignet. *Prijs f* 2. 40.

Zoodanige Roman-Lezers en Lezeressen van smaak, die de streelende genoegens van huisselijke Betrekkingen kennen en gevoelen, die, onder het lezen van een Letterkundig Voortbrengsel uit het rijk der verdichting, door het teedere en verrassende, door het geheimzinnige en wonderbare, beurtelings willen getroffen worden, — zullen dezen allezins fraaijen Roman, van den uitmuntenden CLAUREN, met ongemeen veel genoegen lezen.

VERHALEN voor mijne VRIENDINNEN, in karakterschetsen voor den beschaafden stand, door C. M. D. E. met gegraveerden titel en vignet. *Prijs f* 2 : 80.

Deze tafereelen uit het rijk der waarheid en der verdichting hebben geenszins dat langwijlige, hetwelk vele lettervruchten van dat *genre* eigen is: in tegendeel zijn zij, bij uitstek onderhoudend; ook is er inzonderheid bij in het oog gehouden geworden, om de zedelijke leeringen niet zoo regtstreeks, maar zijdelings te pas te brengen. — Onze romanlezeressen, voor welke dezelve zoo eigenaardig bestemd zijn, zullen ze met het meeste genoegen lezen.

Ridder RUDOLF van EBERSBERG, genaamd van WEIHERS, en IDA van BOYNEBURG; *eene Riddergeschiedenis uit de* 13. *eeuw*; met gegrav. titel en vignet. *Prijs f* 1 : 80.

Onze romanlezeressen inzonderheid zullen in dezen voortreffelijk geschreven roman bijzonder veel behagen scheppen, zoo om het beurtelings teedere en aandoenlijke, als om het forsche en krachtige (aan de riddereeuwen eigen), dat er in aangetroffen wordt. Maar ook zal ieder lezer van smaak zich op eene uitlokkelijke wijze nader met de zeden en gebruiken der middeleeuwen bekend kunnen maken.

De Wachtmeester AARHUS, of Liefde zoekt List, door C. Bok; met gegraveerden titel en vignet. *Prijs f* 2. 20.

Voor de beminnaren van luimige lectuur, en voor allen, die door drokte in hunne dagelijksche beroepsbezigheden afgetobt en door wederwaardigheden des levens ter neder gedrukt, gaarne een nuttig uurtje van uitspanning wenschen te smaken, is dit werkje een allerwelkomst geschenk. Dezelfde luimige, duidelijke en onderhoudende schrijftrant, welke in al de werken van dien schrijver in eene meerdere of mindere mate gevonden wordt, spreidt zich in dit vooral op de uitmuntendste wijze ten toon. Dit werk, hetwelk in verscheidenen onzer maandschriften allergunstigst is gerecenceerd geworden, is een der beste romans, die in onze taal bestaan. — Jonge dochters mogen het gerust lezen; zij zullen er niet door ontsticht worden, maar er veel goeds uit leeren.

Het HEIDENSCHE BOSCH, of het gestolen kind, door C. Bok. gr. 8vo., versierd met gegraveerden titel en vignet, *Prijs f* 2.90.

Dit werk van den bekwamen schrijver onderscheidt zich bijzonder door een' keurigen, netten en zuiveren stijl en door een' bij uitstek luimigen en onderhoudenden verhaaltrant. Al, wie onze oude Vaderlandsche Zeden en Gebruiken, al spelende, grondig wil leeren kennen, leze, in een uurtje van uitspanning, dit boek, en hij zal zijn' tijd niet verloren achten. De aandacht van den lezer wordt in hetzelve op eene allezins uitlokkende wijze bezig gehouden. Scherts en ernst zijn op eene gepaste wijze onder elkander vermengd.

Elk meisje, elke jongeling, zal daarin de ruimste bevrediging voor eene loffelijke leer- en leeslust vinden. Moeders mogen dit boek aan hare dochters gerustelijk in handen geven, deze zullen er veel goeds uit leeren.

DE ROEBEL van CZAAR PETER. Een tafereel van menschelijke lotgevallen, standsverwisselingen en dwalingen. Door C. Bok. Met gegraveerden titel en vignet. *Prijs f* 3 : 00.

Allen lezeren en lezeressen zal dit luimig en in een' sierlijken stijl geschreven werk, bijzonder welkom zijn. Van alle de werken, door den bekwamen schrijver in het licht gegeven, en door bevoegde kunstregters bijzonder gunstig gerecenseerd, — is dit het beste: zoo in het getrouw en naauwkeurig schilderen der karakters en der plaatselijke gesteldheden, als in het volhouden van den echt komischen geest, en afwisselenden en uitlokkenden verhaaltrant.

Kortom, dit werk is nog in een ander opzigt, eene der uitmuntendste bijdragen voor de menschkunde.

Van dezen Vaderlandschen Schrijver zijn nog Exemplaren voorhanden van:

1. Vooringenomenheid en vooroordeel, eene oorspronkelijke Noordhollandsche Familiegeschiedenis uit het laatst der voorgaande en het begin der tegenwoordige eeuw, één deel kompleet, met gegraveerden titel en vignet.
2. De hut aan de grenzen, of de grijskop, eene belangrijke Nederlandsche Familiegeschiedenis, 2 deelen kompleet, met gegraveerde titels en vignetten.
3. De witte paal of Jenne, eene op waarheid gegronde *Noord-Hollandsche Geschiedenis*, met gegraveerden titel en vignet.

Bij den uitgever dezes zijn in het afgeloopen jaar van de pers gekomen de navolgende belangrijke werken:

I. J. A. Hermes, Handboek, geschikt tot een godsdienstig Lees- en Onderwijsboek, voor alle standen, maar inzonderheid voor de beschaafde Jeugd van alle Christelijke Kerkgenootschappen, door J. M. L. Roll, één deel kompleet . . . . ƒ 3. 00.

II. C. Bok, de Roebel van Czaar Peter, een Tafereel van menschelijke lotgevallen, standverwisselingen en dwalingen, één deel kompleet, met gegrav. titel en vignet. « 3. 00.

III. M. de Jouy, de Kluizenaar in Zwitserland, of Aanteekeningen en Aanmerkingen op de zeden en gewoonten der Zwitsers in het begin der negentiende eeuw. Eerste deel, met platen en vignet. . . . . « 3. 60.

Het 2e. Deel is ter Perse, en volgt in de maand April.

IV. F. A. Krummacher, Parabelen, naar den laatsten druk, uit het Hoogduitsch vertaald. . . . . . « 1. 25.

Het 2e. Deeltje is ter Perse, en volgt in de maand April.

V. G. Döring, de Mumie van *Rotterdam*. Een geschiedkundig romantisch Tafereel uit den tijd der Spaansche beroerten in de *Nederlanden*, twee deelen kompleet; met gegraveerde titels en vignetten. . . . . « 4. 40.

VI. W. Bilderdyk, Schemerschijn. Nieuwe Gedichten. Eén deel kompleet. . . . . « 2. 75.

VII. G. Querner, Wondertooneelen uit den Ouden Tijd, geschetst in eene reeks van geschiedkundige daadzaken, in één deel kompleet, met gegrav. titel en vignet. « 3. 00.

VIII. Victor Hugo, Bug-Jargal, of de Opstand der Slaven in *St. Domingo*, in 1791. Eén deel kompleet, met gegraveerden titel en vignet. . . . . . , . « 2. 40.

IX. Nieuwe Keur van Nuttige en Aangename Mengelingen, Jaargang voor 1830, met gegrav. titel en vignet. « 3. 60.

X. J. B. Christemeijer, Belangrijke Tafereelen uit de Geschiedenis der Lijfstraffelijke Regtspleging en Merkwaardige Bijzonderheden uit het Leven van Geheime Misdadigen, derde druk, in één deel kompleet, met gegrav. titel en vignet. Bij inteekening. . . . . . . « 3. 60.

Idem. Buiten inteekening. . . . . . « 4. 80.

XI. Fokke's Werken, inhoudende: I. Tijdperken des Menschelijken Levens. II. Karakters der Menschen. III. Verhandeling over de Gelaatkunde. IV. Verzameling van zinledige Uitdrukkingen. V. Het Toekomend Jaar Drie Duizend, 3 deelen op postformaat, bij inteekening, zonder pl. « 3. 60.

Idem. ——————— met platen. « 4. 60.

Het 4de Deel is ter Perse, en zal in het begin van 1831. volgen.

XII. Aan de *Nederlanders*, bij het te Wapen! Huns Konings. « 0. 20.

XIII. De Vrolijke Schoenlapper, Blijspel met Zang. . . « 0. 45.

XIV. De Weegschaal voor 1830, N°.1 à 16. Bijvoegsel tot N°.12. « 7. 45.

Gedrukt ter Boekdrukkerije van J. C. VAN KESTEREN,
Boekdrukker en Boekverkooper, op het Rokin,
N°. 157. te *Amsterdam.*